

Wspólnotowórcza moc tekstu. Literatura górnośląska 1989-2023

Projekt ma na celu ukazanie rozwoju najnowszej literatury górnośląskiej (1989–2023) i tego, w jaki sposób funkcjonuje ona społecznie, jak oddziałuje na odbiorców i ich otoczenie. Literatura górnośląska to twórczość osób deklarujących przynależność do Górnego Śląska i/lub związek z nim, powstaje w kilku językach i ich dialektach: polskim, czeskim, niemieckim, śląskim, przy czym najmniej publikacji pojawia się obecnie po niemiecku, a wiele tekstów pisanych jest wielojęzycznie, tzn. w jednym głównym języku z zapożyczeniami (nieraz obszernymi) w innych językach regionu.

Górny Śląsk to środkowoeuropejski region, który w swoich dziejach należał do Niemiec, Austrii, Czech i Polski na różnych etapach ich rozwoju, a po II wojnie światowej znalazł się w granicach Polski i Czechosłowacji (obecnie: województwo opolskie i część województwa śląskiego w Polsce, a także część kraju morawsko-śląskiego w Czechach). Pograniczne i peryferyjne wobec centrów politycznych położenie regionu, a także jego bogactwa naturalne (m.in. rudy srebra, węgiel kamienny) sprawiły, że Górny Śląsk przez wieki był nie tylko przedmiotem politycznych i militarnych sporów, ale także miejscem intensywnego kontaktu kultur germańskich i słowiańskich. W takich warunkach rozwijała się specyficzna wspólnota lokalna wraz ze swoją kulturą i językiem, a jej odrębność zauważano już w XVIII i XIX wieku, kontrastując „rozmyty” etnicznie Górny Śląsk z niemieckim Dolnym Śląskiem (znaczna część Śląska należała wówczas do Niemiec). Różnice te znacząco pogłębiły się po 1945 r., kiedy Dolny Śląsk utracił znaczną część swojej specyfiki kulturowej, co było efektem m.in. zmian granic i układu sił politycznych w Europie oraz akcji przesiedleńczych. Zmiany te w mniejszym stopniu dotknęły Górny Śląsk, gdzie nadal rozwijała się kultura lokalna i jej języki. Na Górnym Śląsku od wielu lat obserwuje się wzmożone zainteresowanie własnym dziedzictwem kulturowym, dążenie do bycia uznanym w świetle prawa jako mniejszość etniczna, a także próby zdystansowania się od narracji dominujących w krajach, do których region należał bądź należy (Niemcy, Austria, Polska, Czechy). Istnienie tożsamości zbiorowej (Górno)Ślązaków potwierdzają wyniki spisów powszechnych przeprowadzonych w Polsce i Czechach – śląską etniczność deklaruje 585 700 obywateli Polski i 12 451 obywateli Czech (spisy z 2021 r.). Literatura górnośląska odgrywa istotną rolę w kształtowaniu lokalnej tożsamości, a wybrane dzieła, zwłaszcza pisane po śląsku, wzmacniają górnośląską wspólnotę kulturową. Biorąc pod uwagę powyższe, niezmiernie ważne w kontekście badania literatury górnośląskiej jest zwrócenie uwagi na jej wymiar społeczny. Niemniej nie można zapomnieć o wartości literackiej badanych dzieł czy opisanu najważniejszych dzieł, osób, wydarzeń czy wydawnictw.

Literatura górnośląska jawi się jako transkulturowa literatura w skali mikro. Transkulturowość wiąże się m.in. z wielojęzycznością, wzajemnymi wpływami, przenikaniem się różnych tradycji kulturowych oraz wytworzeniem specyficznej kultury lokalnej. Z kolei „mikro” wiąże się z podrzędnością wobec kultur i literatur o większym zasięgu, zwłaszcza zaś uznanych kultur narodowych, a także z niedostatecznym finansowaniem projektów wydawniczych. Po zmianie ustrojowej 1989 roku (upadek komunizmu w krajach Europy Środkowej i Wschodniej) można zauważyć stopniowe wyłanianie się literatury górnośląskiej z dominujących literatur narodowych oraz próby jej samostanowienia. Proces ten przybiera na sile od czasu prób kodyfikacji śląszczyzny i uznania jej za język regionalny w Polsce, tj. od lat 2000 – mimo że, podkreślmy, literatura ta nie powstaje wyłącznie po śląsku. Ponadto warto podkreślić, że sytuacja społeczna i polityczna wspólnoty górnośląskiej w znacznym stopniu wpływa na funkcjonowanie lokalnej literatury (oraz kultury) i vice versa – wybrane teksty literackie, paraliterackie czy inicjatywy wydawnicze często mają charakter podważający wyobrażenia czy perspektywy kulturowych i politycznych centrów, a jednocześnie wzmacniający procesy tożsamościowe wśród Górnoślązaków. Stąd też przewaga szeregu powtarzających się tematów i problemów w tej literaturze, skupionych wokół wartości wspólnoty kulturowej, a przede wszystkich wokół szeroko rozumianej „śląskości” i jej przeżywania.

Do badania złożonego problemu najnowszej literatury górnośląskiej w projekcie wykorzystywane będą teorie i narzędzia badawcze literaturoznawcze, przekładoznawcze oraz socjologiczne. A badane będą nie tylko same teksty literackie, ale także życie literackie oraz ich odbiór społeczny i społeczne oddziaływanie. Wynikiem projektu będzie seria publikacji w uznanych czasopismach o międzynarodowym zasięgu (z naciskiem na wolny dostęp), a także raport z badań opublikowany w formie strony internetowej, uzupełniony o artykuły naukowe i popularnonaukowe oraz o obszerną bibliografię wraz z odnośnikami do materiałów w wolnym dostępie.